

InDret

Accidents de treball, responsabilitat civil i competència de jurisdicció

Comentari a la STS, 1a, 8.10.2001

Manuel Luque Parra
Facultat de Dret
Universitat Pompeu Fabra

Juan Antonio Ruiz García
Facultat de Dret
Universitat Pompeu Fabra

Barcelona, juliol 2002

www.indret.com

1. STS, 1a, 8.10.2001 (Ar. 7551). MP: Marín Castán.

El mes de desembre de 1992, un vigilant i tres picadors de l'Empresa Nacional Hulleras del Norte, S.A. ([HUNOSA](#)), van morir aixafats per una llosa després del sostre mentre treballaven a la capa 41 oest del pou Santa Bárbara, a Mieres. Les vídues i els fills dels quatre treballadors morts van demandar a l'empresa davant la jurisdicció civil, amb base en els articles 1902 i 1903 del Codi Civil, al·legant que el sistema d'explotació minera que s'estava aplicant en l'extracció era inadequat i que el mètode de col·locació de tubs era insegur. En concret:

1. Guadalupe G. D., en nom propi i en el del seu fill menor d'edat, va sol·licitar una indemnització de danys i perjudicis de trenta milions de pessetes (deu per al seu fill i vint per a ella).
2. Elena G. D., en nom propi i en el de la seva filla menor, va demandar una indemnització de trenta milions de pessetes, amb la mateixa distribució que l'anterior. El seu altre fill, major d'edat, Miguel Angel N. G., en nom propi, va reclamar una indemnització de deu milions de pessetes.
3. Mª Isabel P. B., en nom propi i en el dels seus dos fills menors d'edat, va demanar una indemnització de quaranta milions de pessetes: deu milions per a cada fill, i vint per a ella.
4. Consuelo A. R., en nom propi i en el del seu fill menor d'edat, va demandar trenta-cinc milions de pessetes: quinze per al seu fill i vint per a ella.

El Jutjat de Primera Instància núm. 2 de Mieres va acumular les actuacions i, en sentència de 17 de maig de 1995, va estimar parcialment les demandes i va condemnar a HUNOSA al pagament de les quantitats següents:

1. A Guadalupe G. D., 15.471.008 ptes. (12.763.008 per a ella, i 2.708.000 per al seu fill menor).
2. A Elena G. D., 14.836.000 ptes. (12.128.000 per a ella i 2.708.000 per a la seva filla menor); i a Miguel Angel N. G., 2.708.000 ptes.
3. A Mª Isabel P. B., 14.836.000 ptes. (12.128.000 per a ella i 2.708.000 per al seu fill menor).
4. A Consuelo A. R., 15.471.008 ptes. (12.763.008 per a ella, i 2.708.000 per al seu fill menor).

Recorreguda en apel·lació per la demandada, la Secció Cinquena de l'Audiència Provincial d'Astúries, en sentència de 15 de maig de 1996, va declarar la incompetència de l'ordre jurisdiccional civil per a conèixer de les demandes, va anul·lar tot l'actuat i va remetre a les parts a la jurisdicció social.

Els actors van recórrer en cassació (encara que Guadalupe G. D. va desistir del recurs poc després de plantejat), i el Tribunal Suprem el va estimar, va cassar i va anul·lar la sentència de l'Audiència, va reconèixer la competència civil per resoldre aquest cas i, gairebé nou anys després de la data de l'accident, va tornar les interlocutòries a l'Audiència per a què aquesta es pronunciés sobre el fons de l'afer (excepte per a la desistida, la sentència de la qual ja era ferma), recomanant-li fins i tot la celebració d'una nova vista, “pues dado el tiempo transcurrido hasta ahora desde la vista que precedió a la sentencia recurrida, a causa de un problema estructural de evidente y muy alta desproporción ente el número de recursos de casación que ingresan en esta Sala y la capacidad de la misma para resolverlos fundadamente, la tutela judicial efectiva de las partes y un elemental principio de prudencia aconsejan tal solución por más que no sea del todo ortodoxa” (F. J. 4).

2. De nou sobre una problemàtica coneguda

Els recursos de cassació que es van interposar contra la sentència dictada per la Secció Cinquena de l'Audiència Provincial d'Astúries amb data 15 de maig de 1996 plantegen una mateixa problemàtica: la delimitació de la jurisdicció competent per a conèixer de les demandes sobre responsabilitat civil extracontractual de l'empresari quan s'ha produït un accident de treball.

No estem davant una controvèrsia nova, perquè en els últims anys són nombrosos els pronunciaments de les Sales Primera (Civil) i Quarta (Social) que s'han embrancat en una agra polèmica sobre aquesta qüestió. Precisament la pròpia Sala Primera del Tribunal Suprem, a la sentència que comentem, assumeix aquesta crítica situació:

“[L]a respuesta casacional a tales motivos pasa necesariamente por reconocer el alto grado de desacuerdo entre las decisiones judiciales, incluso del máximo nivel, sobre cuál debe ser el orden jurisdiccional competente para conocer de la responsabilidad civil del empresario por los daños que sufra el trabajador con ocasión o por consecuencia del trabajo que ejecute por cuenta de aquél” (F. J. 3).

La contradictòria evolució d'aquestes decisions judicials ja va ser analitzada amb detall a l'article “[Accidents de treball i responsabilitat civil](#)”, InDret 02/2000, si bé no som capaços de realitzar millor resum de la referida evolució judicial que el presentat pel ponent, Marín Castán, a la sentència que ens ocupa:

“[A]l tiempo de dictarse la sentencia recurrida esta Sala declaraba por regla general la competencia del orden jurisdiccional civil, pero la Sala especial prevista en el art. 42 LOPJ para resolver los conflictos de competencia entre órganos de dicho orden civil y del orden jurisdiccional social, en cambio, ya había dictado los dos Autos que cita la sentencia impugnada y que efectivamente resolvían el respectivo conflicto a favor del orden jurisdiccional social. Lo problemático de la cuestión siguió manifestándose cuando varias sentencias de esta Sala, situadas aproximadamente en el tiempo entre la fecha de la sentencia recurrida y la que ahora se dicta, optaron decididamente

por declarar la competencia del orden jurisdiccional social (SSTS 24-12-1997 [RJ 1997, 8905] en recurso 3219/1993, 10-2-1998 [RJ 1998, 979] en recurso 505/1994, 20-3-1998 [RJ 1998, 1708] en recurso 741/1994, 23-7-1998 [RJ 1998, 5850] en recurso 2494/1995 y 24-10-1998 [RJ 1998, 8236] en recurso 409/1994). Finalmente, desde argumentos de distinto orden se ha retornado a la línea de afirmar la competencia del orden jurisdiccional civil (así, SSTS 30-11-1999 [RJ 1999, 8287] en recurso 1110/1995, 10-4-1999 [RJ 1999, 1877] en recurso 2934/1994, 7-7-2000 [RJ 2000, 5928] en recurso 2638/1995, 22-6-2001 [RJ 2001, 5075] en recurso 1445/1996 y 2-7-2001 en recurso 1464/1996), pero no sin el matiz de que para ello la acción ha de fundarse en los arts. 1902 y 1903 CC, ya que si se funda únicamente en el incumplimiento de las medidas de seguridad, que en la relación laboral constituyen una obligación típica del empresario, la competencia corresponderá al orden jurisdiccional social (así, SSTS 11-2-2000 [RJ 2000, 673] en recurso 1388/1995, 26-5-2000 [RJ 2000, 3497] en recurso 2114/1995 y 12-6-2000 [RJ 2000, 5101] en recurso 2399/1995)” (F. J. 3).

Així, sobre la base que “la trayectoria de [la Sala 1ª] no ha sido rectilínea”, el Tribunal Suprem justifica la solució adoptada per l'Audiència, però deixa entreveure des d'un primer moment que la seva decisió serà precisament la contrària. En paraules del Tribunal,

“[Q]ueda por tanto de manifiesto que la trayectoria de esta Sala no ha sido rectilínea y, con ello, que la solución adoptada por el tribunal de apelación no sólo entra de lleno dentro de lo razonable sino que incluso quedaría refrendada por las citadas sentencias de esta Sala desde finales de 1997 hasta mediado el año 1998” (F. J. 3).

3. Competència de l'ordre jurisdiccional civil: solució formalista o material?

El raonament de la Sala Primera del Tribunal Suprem a la sentència de 8.10.2001 es basa en tres clares premisses que, no obstant això, podrien haver-li portat també a la solució contrària a la que propugna.

El Tribunal parteix d'assenyalar que, quan ens trobem davant un accident de treball a causa d'una actuació de l'empresari, la reparació íntegra del dany és el principi el compliment del qual ha de garantir-se. Per a la Sala Primera del Tribunal Suprem, el problema principal és que la normativa laboral no preveu els mecanismes suficients com per a satisfer per si mateixos aquesta reparació, fins i tot preveient institucions tan importants –i alhora tan problemàtiques– com el recàrrec de les prestacions (GÓMEZ, F., LUQUE, M., RUIZ, J.A., 2001). Sent així i partint de la compatibilitat entre les prestacions socials i les indemnitzacions civils fundades en un mateix fet, el Tribunal reconeix la competència de l'ordre jurisdiccional civil per a conèixer de la possible culpa de l'empresari fonamentada en els articles 1902 i 1903 CC. Així:

“[C]iertamente no puede considerarse del todo satisfactoria una solución estrictamente formalista que atienda sobre todo a la norma invocada por la parte actora. Pero tal solución no es sino manifestación de un problema de mayor calado consistente en que la normativa laboral no conduzca por sí sola a la reparación íntegra del daño ni siquiera cuando se aplica el recargo de prestaciones por infracción de normas de seguridad (art. 123 LGSS [RCL 1994, 1825], correlativo

al art. 93 del TR de 1974), esto es por culpa del empresario, recargo también tasado y cuya naturaleza jurídica (sancionadora o reparadora) es objeto asimismo de una viva polémica. De ahí que, siendo hoy patente en nuestro ordenamiento jurídico la superación del principio de inmunidad del empresario y de los límites de la reparación, esenciales en su día al configurarse inicialmente la cobertura de los accidentes de trabajo en la Ley de 30 de enero de 1900 como una responsabilidad objetiva por riesgo empresarial, resulte aconsejable, dada la compatibilidad entre las indemnizaciones fundadas en la responsabilidad civil del empresario y las prestaciones de la Seguridad Social originadas por el mismo supuesto de hecho (art. 127.3 del actual TR LGSS y art. 97-3 del TR vigente al tiempo de ocurrir los hechos), mantener, en garantía del principio de reparación íntegra del daño, la competencia del orden jurisdiccional civil para conocer de la posible culpa del empresario fundada en los arts. 1902 y 1903 CC". (F. J. 3).

Segons la nostra opinió, les tres premisses amb què el Tribunal Suprem construeix la seva argumentació són indiscutibles. Des de la promulgació de la Llei General de la Seguretat Social de 1963, ja ningú dubta a rebutjar que el risc assegurat pel nostre sistema de seguretat social són els danys que el treballador pugui patir com a conseqüència de la prestació de serveis, i no –com succeïa fins llavors– la responsabilitat civil de l'empresari (LUQUE, M., 2002, p. 97-99). D'altra banda, també és indiscutible que els mecanismes que directament o indirectament es preveuen a la normativa laboral per reparar l'esmentat dany (prestacions de seguretat social, millores voluntàries i recàrrec de les prestacions) no sempre aconsegueixen rescabalar íntegrament aquell dany (GÓMEZ, F., LUQUE, M., RUIZ, J.A., 2001). Finalment, també encerta el Tribunal en afirmar la compatibilitat entre les indemnitzacions civils i laborals, en quant són nombrosos els preceptes jurídic laborals que en els últims anys s'han encarregat de recordar-nos-ho (arts. 42.1 i 3 de la LPRL i 123.2 de la LGSS).

Llavors, quin és el problema per admetre sense inconvenients la solució que ens ofereix la sentència aquí comentada?

Doncs que malgrat que el Tribunal Suprem tracta d'escapar d'una solució estrictament formalista (*"Ciertamente no puede considerarse del todo satisfactoria una solución estrictamente formalista que atienda sobre todo a la norma invocada por la parte actora"*. F. J. 3), finalment considerem que ens presenta una solució material basant-se en justificacions estrictament formalistes.

El fet que el Tribunal no discuteixi en cap moment que ens trobem davant una responsabilitat civil extracontractual de l'empresari fonamentada en els articles 1902 i 1903 del Cc. es converteix –de fet– en l'únic ressort per justificar una solució que tampoc sembla convèncer-lo excessivament, ja que només la manté *"mientras no se produzca una modificación legislativa en materia de competencia que despeje cualquier duda al respecto"* (F. J. 3).

Així, el Tribunal acaba adoptant el mateix criteri que el d'altres sentències en base a què, com ell mateix ens assenyala i ja hem reproduït, *"se ha retornado a la línea de afirmar la competencia del orden jurisdiccional civil (...) [pero] para ello la acción ha de fundarse en los arts. 1902 y 1903 CC, ya que si se funda únicamente en el incumplimiento de las medidas de seguridad, que en la relación laboral constituyen una obligación típica del empresario, la competencia corresponderá al orden jurisdiccional social (...)"*. (F. J. 3).

Una posició que es manté en termes semblants a la STS, 1a, 28.11.2001, quan disposa que *“la Jurisdicción Ordinaria Civil no viene vinculada a la Laboral, siendo por tanto independiente para enjuiciar conductas cuando se acciona al amparo de los arts. 1902 y 1903 del CC, ya que la responsabilidad aquiliana es compatible con la derivada en base a relación de trabajo, y la de 5 Ene. 1982 al expresar que son completamente compatibles ambas responsabilidades, como se deduce”*.

Segons la nostra opinió, el Tribunal Suprem hauria d'haver validat la natura extracontractual de la responsabilitat civil el coneixement de la qual per part de la jurisdicció civil està determinat, en el sentit que després de la promulgació de la Llei 31/1995, de 8 de novembre, de Prevenció de Riscos Laborals, l'espai d'actuació que s'ha de reconèixer a la responsabilitat civil extracontractual és molt limitat. En efecte, ha de recordar-se que l'article 14 de la LPRL contractualitza no sols les obligacions específiques que en matèria de seguretat i salut laboral hagi de complir l'empresari amb relació als treballadors que tingui a càrrec seu, sinó també l'obligació genèrica de protecció eficaç d'aquells treballadors.

Art. 14 de la LPRL.

1. *“Los trabajadores tienen derecho a una protección eficaz en materia de seguridad y salud en el trabajo. El citado derecho supone la existencia de un correlativo deber del empresario de protección de los trabajadores frente a los riesgos laborales. (...)”*
2. *En cumplimiento del deber de protección, el empresario deberá garantizar la seguridad y salud de los trabajadores a su servicio en todos los aspectos relacionados con el trabajo. A estos efectos, en el marco de sus responsabilidades, el empresario realizará la prevención de los riesgos laborales mediante la adopción de cuantas medidas sean necesarias para la protección y la salud de los trabajadores, con las especialidades que se recogen en los artículos siguientes en materia de evaluación de riesgos, información, consulta y participación y formación de los trabajadores, actuación en casos de emergencia y de riesgo grave e inminente, vigilancia de la salud, y mediante la constitución de una organización y de los medios necesarios en los términos establecidos en el capítulo IV de la presente Ley”*.

En aquest punt, considerem que els tribunals – tant de l'ordre jurisdiccional social com civil – han de començar a entendre la lògica del dret de la seguretat i salut laboral que s'ha volgut instituir en el nostre ordenament jurídic des de 1995, en el sentit que *“ya no puede concluirse que la responsabilidad civil que se deriva del incumplimiento empresarial de la obligación genérica de protección eficaz causando daños a uno de sus trabajadores tiene una naturaleza extracontractual. En este punto, interpretamos que la previsión de dicho deber en el artículo 14.2 de la LPRL se efectúa en una lógica claramente contractual, en coherencia con lo dispuesto en los artículos 4.2.d) y 5.b) del TRLET”* (LUQUE, 2002, 203).

L'anterior apreciació no ha d'interpretar-se com una negació absoluta de qualsevol àmbit d'actuació de la responsabilitat civil extracontractual de l'empresari per danys causats als seus treballadors, sinó que aquest es redueix als danys que no tinguin cap relació amb el lloc de treball, això és, en els que es protegeixi al treballador en tant que persona –i no en tant que treballador– en virtut –llavors sí– de l'aplicació del principi de no danyar a ningú (art. 1902 CC).

Finalment, el Tribunal afirma en un últim paràgraf del fonament jurídic tercer que la tècnica de coordinació de la responsabilitat civil amb altres prestacions que pugui haver percebut el treballador amb base a l'accident és la del descompte. I ho fa sense justificar el seu posicionament i obviant fer qualsevol referència a l'importantíssim debat que sobre aquesta qüestió s'està produint des de fa mesos a la Sala Quarta (Sobre aquest debat: GÓMEZ, F., LUQUE, M., RUIZ, J.A., 2001). L'esmentat paràgraf és el següent:

“[C]onviene analizar en el ámbito civil la responsabilidad del empresario fundada en el art. 1902 CC mediante una muy especial atención, de un lado, al elemento de la culpa o negligencia, único modo de evitar la confusión con el ámbito objetivo y cuantitativamente prefijado propio de la Seguridad Social, y, de otro, a lo ya percibido por el perjudicado como prestaciones de la Seguridad Social y por recargo de las prestaciones a costa del empresario en virtud de su propia culpa cuando ésta es tomada en cuenta por la misma normativa de la Seguridad Social para imponerle ese recargo cuyo pago no puede ser legalmente objeto de seguro”.

4. Bibliografia

- GÓMEZ, F., LUQUE, M., RUIZ, J.A.: “STS, 4a, 2.10.2000: recàrrec, indemnització de danys i sancions administratives laborals”, InDret 04/2001.
- LUQUE, M., GÓMEZ, C., RUIZ, J.A.: “Accidents de treball i responsabilitat civil”, InDret 02/2000.
- LUQUE, M., *La responsabilidad civil del empresario en materia de seguridad y salud laboral*, CES, Madrid, 2002.